

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Problematika verbonominálního přísudku ve vývoji
českého mluvnictví

The issue of verbo-nominal predicate in modern
czech grammatography

Bakalářská práce

Autor: Adéla Žůrková

Studijní obor: Česká filologie – Žurnalistika

Vedoucí: Línek Josef, Mgr. Ph.D.

V Olomouci, 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „Problematika verbonominálního přísudku ve vývoji českého mluvnictví“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 3. 5. 2018:

.....
Adéla Žůrková

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Josefu Línkovi, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích.

Obsah

1	Úvod	2
2	Slovesně-jmenný přísudek	4
2.1	Vývoj pohledů na sponu a slovesně-jmenný přísudek	4
3	Spona	8
3.1	Sloveso být	8
3.1.1	Výpustka spony být	11
3.2	Sloveso stát se/stávat se	11
3.3	Sloveso mít	12
3.4	Kategoriální sloveso	12
4	Predikativ	15
4.1	Substantivum v predikativní pozici	16
4.1.1	Nominativ vs. instrumentál	17
4.1.2	Genitiv	19
4.1.3	Předložkové pády	20
4.2	Adjektivum v predikativní pozici	20
4.2.1	Pád adjektiva	21
4.2.2	Krátké vs. dlouhé adjektivum	23
4.3	Příslovce v predikativní pozici	26
4.3.1	Příslovečné výrazy	27
4.4	Predikativum	29
4.4.1	Predikativum jako pojem Miroslava Komárka	30
4.5	Číslovky v predikativní pozici	37
4.6	Citoslovce v predikativní pozici	38
4.7	Jiné slovní druhy	38
4.8	Infinitiv v predikativní pozici	38
4.9	Vedlejší věta v predikativní pozici	39
5	Závěr	41
6	Anotace	42
7	Zdroje	44

1 Úvod

Slovesně-jmenný přísudek (verbonominální predikát, přísudek jmenný se sponou) je v české lingvistice běžně užívaný pojem, avšak jeho definice se v různých českých mluvnicích a učebnicích syntaxe liší. Úkolem této práce je zmapovat problematiku slovesně-jmenného přísudku ve vývoji českého mluvnictví a představit jednotlivé pohledy na něj. Sledovaný typ predikátu se skládá ze spony a přísudkového jména, už tyto pojmy se však hodnotí různými způsoby.

Za sponu je tradičně považováno sloveso *být*, avšak ne vždy plní toto sloveso ve větě funkci spony, a tak je nutné vymezit sponové *být* přesněji. *Být* totiž může plnit několik dalších funkcí, například funkci existenciální či zástupnou, může ale také plnit pouze gramatickou funkci, například jako součást složeného minulého času nebo pasiva.

Někdy se jako spona hodnotí i slovesa *stát se*, *stávat se*, nebo dokonce slovesa *mít*, *ležet*, *stát*, *cítit se*. Naopak, některé mluvnice a učebnice syntaxe s termínem spona vůbec nepracují.

Některé funkční gramatiky, které vymezují predikaci jako jednotku sémantickou, považují za typ slovesně-jmenného přísudku spojení s tzv. kategoriálním slovesem. Mezi taková spojení patří například *provést analýzu*, *mít strach*, *vynešt rozsudek*, *dát radu*, *chovat naději*.

Neshody panují rovněž v tom, co může fungovat jako přísudkové jméno neboli predikativ. Tato práce především představí, které slovní druhy v této pozici mohou stát a v kterém tvaru. U podstatných jmen (substantiv) v predikativní pozici bude rozlišeno především použití nominativu a instrumentálu (*On je učitel // On je učitelem*), ale i dalších pádů jmen. Co se týče přídavných jmen (adjektiv), práce se bude zabývat především pádem příslušného adjektiva a použitím krátkého a dlouhého adjektivního tvaru. Zřetel bude brán také na vymezení pojmu zvláštního slovního druhu zvaného predikativum, s nímž některé gramatiky a učebnice pracují.

Autorka práce bude vycházet z excerpt částí českých mluvníc a učebnic syntaxe od poloviny 19. století po současnost. Výchozím materiálem bude *Skladba spisovné češtiny* z roku 1986, jejímiž autory jsou Miroslav Grepl a Petr Karlík a jež odpovídá klasickému pojetí slovesně-jmenného přísudku. S touto učebnicí bude pak srovnáváno několik dalších děl, především pak *Novočeská skladba* od Vladimíra Šmilauera a *Skladba češtiny* od Miroslava Grepla a Petra Karlíka, která sice navazuje na *Skladbu spisovné češtiny*, pojetí slovesně-jmenného přísudku je však odlišné.

2 Slovesně-jmenný přísudek

Autoři *Skladby spisovné češtiny* definují slovesně-jmenný přísudek jako typ přísudku, který je tvořen dvěma částmi – slovesnou a jmennou. Slovesná část se nazývá spona, což je významově prázdné sloveso, které je nositelem predikačních a pokud možno i kongruenčních kategorií. Funkci spony mají především finitní tvary slovesa *být* (GREPL 1986: 248). Druhou částí slovesně-jmenného přísudku je přísudkové jméno, které je zároveň nositelem lexikálního významu. Pozici přísudkového jména zaujímají především substantiva (*Velryba je savec*) a adjektiva (*Otec je smutný*), dále pak adverbia a adverbialní výrazy (*Venku je ošklivo*), predikativa (*V pokoji bylo neútulno*), infinitiv (*Loupiti není koupiti*) a vedlejší věta (*Já nejsem ten, za koho mě pokládáš*). Spojením spony a přísudkového jména vznikají v jazyce nové infinitivy, které jsou ekvivalentní infinitivům čistě slovesným: *být žárlivý // žárlit; být kuřák // kouřit; být školitelem // školit* (GREPL 1986: 249).

Pojetí slovesně-jmenného přísudku a jeho částí se však ve vývoji českého mluvnictví a syntaxe měnilo. Vývoj názorů na problematiku slovesně-jmenného přísudku je nastíněn níže.

2.1 Vývoj pohledů na sponu a slovesně-jmenný přísudek

Pojem spona (kopula) byl vnesen do skladby indoevropských jazyků z klasické logiky, ze schématu kategorického soudu subjekt-kopula-predikát, který se celá staletí pokládal za nezbytný základ každé věty (ZIMEK 1963: 9). Znamená to, že spona, je součástí každé věty. „Gottfried Hermann v duchu běžné teorie své doby učil, že každá věta – a to i věta s finitním tvarem slovesa – obsahuje tři členy (subjekt, kopulu, predikát). Ve větě typu *Sol oritur* viděl zkráceninu základního modelu *Sol oriens est*“ (ZIMEK 1963: 9). S tímto pojetím se v jazykovědě lze setkávat ještě na počátku 20. století. Česká lingvistika zpočátku názory převzaté z latinských gramatik nebo od německých lingvistů přejímala.

V české jazykovědě se poprvé s termínem spona setkáváme u Martina Hattaly (ZIMEK 1963: 12). Sponu označuje za sloveso ze všech nejprázdnější, „odtažené“,

proti „srostitému“ *býti* ve větách *Otec je doma; Nikoho nebylo*. Martin Hattala sponou rovněž nazývá kmenový vokál finitního tvaru slovesa plnovýznamového, tedy „e“ v nes-e-š, „a“ ve vol-á-m.

Podobně sponu hodnotí i Václav Zikmund. V oddíle O hlavních částkách věty ji charakterizuje jako součást neslovesného přísudku: „Když se přísudek vynáší jménem aneb přídavným aneb podstatným aneb přičestím, tehdy za sponu jest pomocné časoslovo¹: *býti*.“ Jako příklady uvádí: *Hvězdy jasné jsou; Bůh stvořitel jest*. Tvrdí také, že sponu lze v českém jazyce vypouštět, např.: *Věrný přítel, jisté útočiště*. Sloveso *býti* spojené s příslovcem za sponu ale nepokládá: „Časoslovo *býti* není sponou, nýbrž přísudkem, když spojeno jest s příslovcem aneb s předložkami a jich pády“ (ZIKMUND 1863: 22).

V české syntaxi byl po dlouhou dobu přijímán jako platný výklad J. Gebauera, který ve své *Mluvnici české pro školy střední a ústavy učitelské* hodnotí jmenovou část přísudku se sponou jako doplněk (GEBAUER 1905: 181). Jako příklady doplňku uvádí Gebauer např.: *Bůh je láska; Dům je vystavěn; Můj bratr je učitelem; Tato zahrada je našeho souseda; Dům je na spadnutí; Nemocný stařec je na umření; Tvé tváře jsou jako růže* (GEBAUER 1905: 181).

Gebauer také definuje termín spona: „Ve větách, které mají v přísudku sloveso *jsem* (nebo záporné *nejsem*) s nějakým slovem doplňovacím, běže se složený tento výraz za přísudek holý a sloveso *být* za sponu. Např.: *Ty jsi řekl. Bůh jest věčný. Otec jest po nemoci. Štěstí není stálé*“ (GEBAUER 1905: 173).

Gebauer tedy pokládá sloveso *být* za sponu i tehdy, je-li součástí opisného pasiva nebo složeného minulého času.

V novém Ertlově přepracování *Gebaurovy Mluvnice české pro školy střední a ústavy učitelské* je doplněk popsán podrobněji, rozlišuje se mezi doplňkem doplňovacím, jímž se „význam slovesa doplňuje, bývá u sloves významem

¹Časoslovo = sloveso

neplných (relativních)“ a doplňkem určovacím u sloves „všelikých, významu jakéhokoliv“ (GEBAUER 1926: 43). Tímto určením je tedy předznamenáváno rozlišení pravého doplňku od přísudkového jména. Přísudkové jméno by odpovídalo doplňku doplňovacímu, doplněk doplňku určovacímu.

František Oberpfalcer (František Jílek) v *Jazykozpytu* za sponu považuje vedle slovesa *býti* i další slovesa, například *ležeti, státi, zdáti se, jeviti se, nazývati se, cítiti se* ve větách jako *Otec leží nemocen; Vůz stojí prázdný*, neboť „klesají z reálného významu na formální“ (JÍLEK 1932: 169). Tato slovesa vyžadují valenční doplnění, nemají „plný“ význam a nepostačují k úplné výpovědi.

František Trávníček oproti svým předchůdcům nepokládá ve své *Mluvnici spisovné češtiny* sponu *býti* za pojítka a poukazuje na identickou funkci spony ve větách jednočlenných i dvojčlenných. Tvrdí, že spona má ve větách funkci ryze mluvnickou, neuznává za sponové ani *stát se*, natož slovesa *zůstat* či *cítit se*. Trávníček rozlišuje věty slovesné a jmenné. Věty se sponou řadí sice k větám slovesným, ale s nedějovým přísudkem. Jako jmenné věty hodnotí věty bezsponové typu *Učení mučení*. Trávníček už také nevnímá jmennou část přísudku jako typ doplňku, za doplněk považuje pouze Ertlův doplněk určovací. Se sponou se podle něj, v rozporu s názorem Václava Zikmunda, mohou pojit i příslovce (TRÁVNÍČEK 1951).

V *Základech české skladby* Františka Kopečného se za sponu pokládá pouze sloveso *býti* – mimo případy, kdy má *býti* význam existenciální. „Názvem spona se vystihuje vhodně jednak jeho sémantická chudost, popřípadě až nulovost proti slovesům významovým, jednak i jeho funkce mluvnická, totiž spínat přísudkové jméno nebo adverbium s podmětem“ (KOPEČNÝ 1958: 162). Spona je nositelem mluvnických kategorií. Pouze tato funkce je na vlastní sponě rysem slovesným.

Novočeská skladba Vladimíra Šmilauera z roku 1947 rozeznává přísudek slovesně-jmenný a doplněk doplňující, podobně jako dříve V. Ertl (ŠMILAUER 1947: 143). V pozdějším vydání *Novočeské skladby* Vladimíra Šmilauera z roku 1966 se

slovesně-jmenný přísudek skládá z části slovesné, tj. ze spony a z části neslovesné, jmenné. Sloveso nese hlavně formální kategorie osoby, čísla a času, jmenná část je nositelem lexikálního významu.

V akademické *Mluvnici češtiny 3* autoři nepracují s pojmy slovesný či slovesně jmenný přísudek, obecně přísudek dělí na analytický a syntetický, jelikož „je třeba lišit případy, kdy sémantický predikát představuje na rovině syntaktické formy sloveso samo od případů, kdy k predikátu patří nejen význam slovesa, ale zároveň s ním i význam nějakého dalšího větného členu jmenné povahy“ (DANEŠ 1987: 22). Autoři rozeznávají dva typy analytických predikátů; analytické predikáty se slovesem *být* a *bývat* a jeho fázovými a modálními modifikacemi, které nazývají sponou, a analytické predikáty se slovesy kategoriálními.²

Typ analytického predikátu se slovesem *být* odpovídá přibližně pojmu slovesně-jmenný přísudek ve *Skladbě spisovné češtiny*. Podle autorů *Mluvnice češtiny 3* se analytický predikát skládá ze spony, jmennou část nazývají predikativ. Ten je samostatným větným členem.

V pojetí autorů *Skladby češtiny* je slovesně jmenný přísudek typ přísudku vyjádřený slovesem ve formě verba finita a jménem. Rozlišují dva typy slovesně jmenného přísudku. První typ je tvořen ryzím predikátorizátorem *být* a přísudkovým jménem (*Otec je kuřák, Hráči jsou unavení*). Druhým typem jsou přísudky tvořené kategoriálním predikátorizátorem. Jedná se o spojení sloves *stát se/stávat se, dělat/udělat, činit, učinit* + konkrétní substantivum či adjektivum, nebo o spojení slovesa kategoriálního významu, a to zvláště přináležitosti, změny přináležitosti, změny lokace, činnosti apod., spolu s dějovým nebo stavovým

²Kategoriální sloveso ztrácí v těchto větách svůj vlastní lexikální význam. Vyjadřuje gramatické kategorie, ale i rysy jako je akčnost nebo mutačnost, čímž zařazuje predikát do jisté syntaktickosémantické třídy predikátů (DANEŠ 1987: 23). Kategoriální sloveso se pak pojí se substantivem významu dějového nebo stavového. Spolu tvoří analytický predikát se slovesem kategoriálním (DANEŠ 1987: 23).

substantivem (*Mám hlad; Sparta má naději na postup; Přivedl mě do rozpaků*) (GREPL 1998: 28).

3 Spona

Ve *Skladbě spisovné češtiny* je spona definována jako „významově prázdné sloveso, které je nositelem predikačních, a pokud je to možné i kongruenčních kategorií“ (GREPL 1986: 248). Funkci spony mají zejména finitní tvary slovesa *být* tak, aby mohly vyjádřit čas a způsob. Bez těchto dvou kategorií by jmennou část přísudku nebylo možné časově určit a modálně charakterizovat.

3.1 Sloveso být

Sloveso *být* se ve větě nechová pouze jako spona. *Skladba spisovné češtiny* rozlišuje hned několik jiných funkcí.

Sloveso *být* má platnost plnovýznamového slovesa ve větách typu *Strašidla nejsou; Jsou ještě dobří lidé; Na měsíci není život*. V takových větných konstrukcích funguje *být* ve smyslu *existovat*. Z významového hlediska lze rozlišovat dvě modifikace tohoto existenčního významu. První je existence nebo neexistence jednoprvkové množiny nebo druhu: *Čerti nejsou; Upíři jsou, Atlantida byla*. Druhou je kvantifikace jisté množiny jako parciální: *Jsou lidé, kteří ani spát nemusí; Jsou vraždy, které zůstanou navždy neobjasněné; Jsou lidé dosud negramotní* (GREPL 1986: 252).

Existenci stavů a dějů vyjadřuje *být* také ve větách s dějovým substantivem: *V USA je velká nezaměstnanost; Války jsou již odnepaměti; V kapitalismu je ostrý třídní boj*.

Dalším typem nesponového užití slovesa *být* je jeho připojení k infinitivu prostřednictvím vztažného zájmena (s výjimkou *jenž*) nebo příslovce. Pád tohoto zájmena je dán valencí slovesa v infinitivu (*Je o čem hovořit; V Praze je co vidět; Je proč ho nenávidět*). Tento typ má k plnovýznamovému slovesu nejbližší.

Ve větách *Jsou pomeranče; Salát už není; Mléko ještě je* má být funkci dispoziční. Významově je věta míněna jako: *Pomeranče jsou k dostání.*

Blízko plnovýznamovému slovesu má sloveso *být* i v konstrukcích typu *Byl dlouho v nemocnici; Schůze byla až večer.* V těchto větách má *být* zástupnou funkci, lze ho zpravidla nahradit i slovesy plnovýznamovými: *Byl dlouho v nemocnici // Léčil se v nemocnici; Chlapec byl u babičky // Chlapec žil u babičky; Kniha je v levé zásuvce // Kniha leží v levé zásuvce; Schůze byla až večer // Schůze se konala až večer.* V těchto větách se sloveso *být* pojí s příslovečnými výrazy místními nebo časovými.

Podobně zástupnou funkci má *být* ve větách *Otec je na houbách; Byl jsem na léčení; Byl se koupat.* Tyto výrazy hodnotí *Skladba spisovné češtiny* jako příslovečné určení účelu.

Skladba spisovné češtiny na větách jako: *Otec byl bez klobouku; Dívka byla v rozpacích* dokládá, že přechod od zástupné funkce ke sponě může být velmi problematický a záleží na věcném významu příslovečného výrazu. V těchto větách příslovečný výraz kvalifikuje subjekt a autoři jej tedy pokládají za sponu, avšak „na odlišnou povahu těchto případů od konstrukcí se skutečnou sponovou funkcí ukazuje možnost transformovat jmennou složku v určení průvodních okolností, a to pomocí významových sloves: *Přišel bez klobouku; V rozpacích mačkal v rukou čepici a mlčel; Dveře zůstaly dokořán*“ (GREPL 1986: 251).

Sloveso *být* ve větách *Ta zahrada je našeho souseda; Ten kabát je můj; Všechno ovoce je jejich; To zelené pero je Petrovo* hodnotí *Skladba spisovné češtiny* jako sponové, jeho sponová funkce je ale oslabena a blíží se spíše slovesům typu *patřit* či *náležet*.

Predikáty se slovesem *být* fungujícím jako spona můžeme dělit z hlediska sémantického, a to na přísudek s významem kvalifikace a přísudek s významem stavu. Predikáty s významem kvalifikace přisuzují větnému subjektu nějakou vlastnost, a to často s odstínem hodnocení (*Nás Pepíček je velmi nadaný; Naše křesla jsou z kůže*). Predikáty s významem stavu označují stavy okolního světa,

tělesné a duševní stavy lidí. Jmennou část tvoří obvykle stavová příslovce, zvaná predikativa. Tyto větné struktury jsou pouze bezpodměté, tedy nepřipouštějí valenční pozici podmětu (*Je ošklivo; Je mi smutno*).

V rámci predikátů s významem stavu rozlišuje *Skladba spisovné češtiny* několik významových tříd. Jsou jimi predikáty atmosférických stavů (*Je ošklivo; Je pěkně*), predikáty stavů okolního prostředí (*Je tam hlučno; Je tam na umření*), predikáty psychosomatických stavů (*Je mi smutno; Je mi nanic*), predikáty stavů časových (*Jsou prázdniny; Jsou Vánoce*) a predikáty stavů místních (*Do Prahy je daleko?*) (GREPL 1986: 250, 251).

Vladimír Šmilauer ve své *Novočeské skladbě* z roku 1966 označuje sponu jako slovesnou část slovesně jmenného přísudku. Toto sloveso je nositelem hlavně formálních kategorií slovesa, tedy osoby, čísla a času. Sponou je sloveso *být* a také sloveso *bývati*, které označuje trvání v čase. Šmilauer rovněž rozlišuje různé funkce slovesa *být*, kromě sponové funkce je *býti* ještě dispoziční (*Ve sklepě je pivo*), zástupné (*Otec je doma*) a existenční (*A jsou lidé, kteří si kolem sebe postavili celou středověkou hradbu*). Za sponu pokládá Šmilauer i fázové a modální obměny (*Káva má být horká; Zima začala být nepříjemná*), ale také infinitiv slovesa *být* (*Jeho opice začala být zlou a rvavou*).

V *Mluvnici češtiny 3* je spona „nositelem aktualizačních kategorií větných a vyjadřuje významový vztah mezi subjektem a predikativem jen velmi obecně“ (DANEŠ 1987: 23). Sponou je pouze sloveso *být* a *bývat* a jeho fázové a modální modifikace, jako je například *začít být* nebo *chtít být* (*Chci být učitelem*). Sponový predikát může být infinitivizován, v tom případě plní ty samé větněčlenské funkce jako infinitiv predikátů syntetických: *Umět být veselý za všech okolností je dobrá vlastnost* (DANEŠ 1987: 23). Predikáty se sponou jsou jedním z typů analytického predikátu. Druhým typem jsou predikáty se slovesy kategoriálními (DANEŠ 1987: 23).

Jiným způsobem definuje slovesnou část slovesně jmenného přísudku *Skladba češtiny*. Ta totiž s pojmem *spona* vůbec nepracuje, rozlišuje dva typy slovesně jmenného přísudku – přísudek s tzv. ryším predikátorizátorem, kterým je pouze sloveso *být*: *Matka je nemocná; Otec byl spokojený*, a přísudek s kategoriálním predikátorizátorem: *Mám hlad; Sparta má naději na postup; Přivedl mě do rozpaků* (GREPL 1998: 212).

3.1.1 Výpustka spony *být*

Ve slovesně jmenném přísudku lze podle *Skladby spisovné češtiny* dojít k výpustce spony, ovšem pouze za určitých pravidel. Sponu lze vypustit pouze tehdy, je-li přísudkový výraz v nepříznakových tvarech co do času, způsobu a osoby nebo lze-li tyto kategorie stanovit z kontextu. Za nepříznakovou je považována elipsa spony v přítomtu, indikativu a třetí osobě, sponu však lze vždy doplnit: *Mladost radost; Otec pijan, syn uličník a lajdák; Otec nemocen, přijed; V domě byl nepořádek, okna rozbitá, dveře dokořán, podlaha ušpiněná* (GREPL 1986: 253).

Vladimír Šmilauer v *Novočeské skladbě* nahlíží výpustku spony jinak. Přísudek v konstrukcích jako *Mladost radost; Otec pijan, syn uličník a lajdák; Otec nemocen, přijed; V domě byl nepořádek, okna rozbitá, dveře dokořán, podlaha ušpiněná* neřadí mezi přísudky slovesně jmenné s elipsou spony, nýbrž je identifikuje jako pouhé přísudky jmenné: „V přísudku jmenném není určitého slovesa, nýbrž jen výraz neslovesný“ (ŠMILAUER 1966: 166).

3.2 Sloveso *stát se/stávat se*

Ve *Skladbě spisovné češtiny* se sloveso *stát se* či *stávat se* ve větách *Stal se malířem; Naše postavení se stalo neudržitelným* jako spona nehodnotí. Funkci spony se sice blíží, není však významově zcela prázdné. Signalizuje nástup toho, co je vyjádřeno přísudkovým jménem, má tedy význam fázový (GREPL 1986: 253).

Při použití slovesa *stát se* či *stávat se* jako spony se substantivem, je nutné užít pouze instrumentál.

3.3 Sloveso mít

Sloveso *mít* užitá ve funkci spony se v různých mluvnicích hodnotí odlišně. *Skladba spisovné češtiny* se o *mít* jako sponě zmiňuje: „Za sponu se obvykle pokládá *mít* ve strukturách typu *Ivánka máme nemocného; Dveře máte dokořán; Tatínka má horníkem; Košili má z bavlny; Dědeček má dům na spadnutí*“ (GREPL 1986: 245). Sloveso *mít* v těchto větách lze nahradit slovesem *být*: *Ivánek je nemocný; Dveře jsou dokořán; Tatínek je horníkem; Košile je z bavlny* atd. Zcela sémanticky prázdné ovšem sloveso *mít* není, ponechává si znak posidence, takže například věty *Ivánka máme nemocného // Ivánek je nemocný* sémanticky ekvivalentní nejsou. „Plně ekvivalentní jsou tyto struktury naproti tomu tehdy, vyjádříme-li ve větě s *být* rys posidence explicitně nějakým prostředkem „přivlastňování“, obvykle zájmenem nebo adjektivem přivlastňovacím: *Ivánka máme nemocného // Náš Ivánek je nemocný; Má syna vojákem // Její syn je vojákem*“ (GREPL 1968: 245). Větnou konstrukcí se však *mít* od *být* liší, sloveso *mít* se tedy nazývá objektovou sponou.

Sloveso *mít* se za sponu může pokládat také ve spojení s trpným participiem (či deverbativním adjektivem vytvořeným z trpného přičestí), které slouží jako prostředek deagentizace: *Mám už ten problém vyřešen; Měl jsem to důkladně vyzkoušeno; Máte už byt přidělený?* V těchto případech může být opět *mít* nahrazeno slovesem *být*: *Ten problém je už vyřešen; Bylo to důkladně vyzkoušeno*.

Za skutečnou sponu je sloveso *mít* ve *Skladbě spisovné češtiny* pokládáno převážně v hovorových větách typu *To máš těžké; Zítra máme pátek; Dnes máme horko*. V těchto větách je *mít* sémanticky zcela prázdné, se slovesem *být* je nahraditelné bez jakýchkoli podmínek. Sloveso *mít* má ale v těchto větách kontaktovou funkci: *To máš těžké // To je těžké; Dnes máme horko // Dnes je horko; Zítra máme pátek // Zítra je pátek* (GREPL 1986: 246).

3.4 Kategoriální sloveso

Některé mluvnicí považují za jeden z typů slovesně-jmenného přísudku spojení s tzv. kategoriálním slovesem, proto význam tohoto pojmu nastíní i tato práce.

Termín kategoriální sloveso užívá *Mluvnice češtiny 3, Skladba češtiny* či *Encyklopedický slovník češtiny*. Obecně se s tímto termínem pracuje zejména ve funkčních gramatikách a teoriích, které vymezují predikaci jako jednotku sémantickou (KARLÍK 2016: 786).

Kategoriální sloveso je typ slovesa, které se používá jako součást analytického predikátu s kategoriálním slovesem. V takových větných strukturách sloveso ztrácí vlastní lexikální význam. Kategoriální sloveso „vyjadřuje pouze gramatické kategorie a kategoriální rysy a vytváří formálně-syntaktickou kostru věty prostřednictvím valence“ (KARLÍK 2016: 786). Kategoriální sloveso tedy neneso lexikální význam. Svým valenčním prvkům, a to ani přísudkovému jménu, nepřipisuje sémantické role. Sémantické role jsou naopak kontrolovány přísudkovým jménem. Příklady použití těchto sloves mohou být spojení jako: *provést analýzu, mít strach, vynést rozsudek, dát radu, chovat naději* (KARLÍK 2016: 786).

Pojem kategoriálního slovesa se nevztahuje k určité skupině konkrétních sloves, ale ke specifickému kategoriálnímu užití v rámci analytického predikátu s kategoriálním slovesem. V českém jazyce existuje pouze malé množství sloves, které se používají výlučně jako kategoriální slovesa, příkladem můžou být *(z)tropit, provést, provádět* (KARLÍK 2016: 786). Většinu sloves plnících kategoriální funkci lze uplatnit i jako syntetický predikát, například: *dát někomu radu // dát někomu bonbón*. „Kategoriální funkce slovesa se tak aktivuje teprve v kombinaci s určitým predikativním jménem, avšak na druhou stranu ne každé sloveso ve spojení s predikativním jménem má funkci kategoriální (*vykonat návštěvu* se slovesem v kategoriální funkci, ale *vykonat rozsudek* nikoli)“ (KARLÍK 2016: 786).

Podle *Skladby češtiny* je jedním z typů slovesně-jmenného přísudku spojení s kategoriálním slovesem. Tato učebnice syntaxe rozlišuje dva typy; Prvním je spojení sloves *stát se/stávat se, dělat/udělat, činit/učinit* s konkrétním substantivem či adjektivem. „Tato slovesa představují mutační predikátorizátory k nemutačnímu predikátorizátoru *být*“ (GREPL 1998: 222). Jako příklady učebnice

uvádí: *Je ředitelem // Stal se ředitelem* (prostá mutace) // *Udělal ho ředitelem* (akční mutace); *Je směšný // Stal se směšným* (prostá mutace) // *Učinili ho směšným* (akční mutace) (GREPL 1998: 222). V tomto typu se za základní pokládá použití substantiva nebo adjektiva v instrumentálu. Pokud je subjekt ve větě ve femininu, je instrumentál povinný: *Dívka se stala rozpačitou // *Dívka se stala rozpačitá*. V ostatních rodech singuláru je možný i nominativ, zdá se ale být hovorovým: *Bratr se po trpkých zkušenostech stal podezřavý // Bratr se po trpkých zkušenostech stal podezřavým*. V plurálu se naopak nominativ užívá častěji než instrumentál: *Tím činem se stali směšní // Tím činem se stali směšnými* (GREPL 1998: 222).

Druhým typem spojení kategoriálního slovesa ve slovesně-jmenném přísudku je spojení slovesa kategoriálního významu, zvláště přináležitosti, změny přináležitosti, změny lokalizace, činnosti atd. s dějovým nebo stavovým substantivem (GREPL 1998: 222).

Víceslovná pojmenování, která obsahují sloveso kategoriálního významu, tvoří z hlediska významového jednu jednotku, tzv. analytický predikátor. Z hlediska syntaktického se chovají různými způsoby. Jednou z možností je, že frazeologická jednotka zároveň tvoří jednu syntaktickou jednotku, tj. slovesně-jmenný predikátor: *vzít na vědomí, uvést do pohybu, dát v sázku, dostat se do problémů*. Jedním ze znaků tohoto typu pojmenování je nemožnost nahradit substantivum zájmenem ani zájmeným příslovcem: *Vlak se dal do pohybu // *Vlak se dal do něho; Vešlo to rychle ve známost // *Vešlo to rychle tam* (GREPL 1998: 223).

Další možností je, že víceslovná spojení obsahující kategoriální sloveso tvoří dvě syntaktické jednotky, tj. slovesný predikátor a jeho valenční doplnění: *provádět kontrolu, dát rozkaz, dělat potíže*. Tento typ je charakteristický tím, že může docházet k deagentizaci: *Komise prováděla kontrolu účtů v bance // V bance se prováděla kontrola účtů // V bance byla prováděna kontrola účtů*. K těmto spojení lze tvořit významově ekvivalentní spojení se slovesnými predikátory: *provádět kontrolu // kontrolovat* (GREPL 1998: 223).

Mluvnice češtiny 3 rozlišuje predikáty syntetické a analytické, analytické predikáty pak dělí na typy se slovesem *být* a typy se slovesy kategoriálními. Kategoriální sloveso vyjadřuje gramatické kategorie, ale i rysy jako je akčnost nebo mutačnost, čímž zařazuje predikát do jisté syntaktickosémantické třídy predikátů (DANEŠ 1987: 23). Kategoriální sloveso se pak pojí se substantivem významu dějového nebo stavového. Spolu tvoří analytický predikát se slovesem kategoriálním (DANEŠ 1987: 23).

Verbonominálním predikátem s kategoriálním slovesem se hlouběji zabýval Jan Radimský, jenž v roce 2010 vydal studii *Verbo-nominální predikát s kategoriálním slovesem*. Ta vychází především z negenerativní transformační metodologie francouzské Lexikogramatické školy, již aplikuje na česká jazyková data (RADIMSKÝ 2010: 9). Již v úvodu zmiňuje, že analytické predikáty typu *provést analýzu, mít strach dát radu, vynést rozsudek* nejsou v bohemistice příliš tematizovaným jevem: „Vůči ostatním verbo-nominálním spojeníům bývají vymezeny neostře a nemají ani zavedené terminologické označení. Jinak je tomu v lingvistické tradici jazyků germánských (zejm. angličtina, němčina) a románských (zejm. francouzština), kde vznikly různé přístupy s velmi bohatou bibliografií k tomuto tématu“ (RADIMSKÝ 2010: 9).

4 Predikativ

Jmennou část slovesně-jmenného přísudku po sponě *být* tvoří podle *Skladby spisovné češtiny* substantiva (*Petr je kuřák; Její syn je učitelem*), adjektiva (*Byl jsem najednou vážný; Její obličej byl přepadlý a vrásčitý*), adverbia a adverbiální výrazy (*Není mu to vhod; Dveře byly dokořán*), predikativa (*V pokoji je neútulno; Otcí bylo nevolno*), infinitiv (*Loupiti není koupiti; Je kam jít*) a vedlejší věta (*Já nejsem ten, za koho mě pokládáte; Obloha byla, jako by ji vymetl*) (GREPL 1986: 249).

Novočeská skladba jako neslovesnou část slovesně-jmenného přísudku připouští substantiva, adjektiva, příslovce, citoslovce, infinitiv, vedlejší větu, ale i hlavní větu či souvětí (ŠMILAUER 1966: 156).

Podle *Skladby češtiny* je predikativ tvořen především autosémantickými slovními druhy, především podstatným jménem (*Velryba je savec*), přídavným jménem (*Otec je smutný*), a příslovci (*Venku je ošklivo*). Může mít rovněž formu vedlejší věty (*Já nejsem ten, za koho mě pokládáš*). Autoři připouštějí, že okrajově mohou jmennou část tvořit i jiné slovní druhy, a to zájmena (*Jak dlouho už jsou svoji*), číslovky (*Je nás jedenáct*) a citoslovce (*Už je mi hej*), zcela okrajově i jiné slovní druhy (GREPL 1998: 212).

4.1 Substantivum v predikativní pozici

Skladba spisovné češtiny uvádí, že podstatné jméno v pozici přísudkového jména bývá nejčastěji v nominativu nebo v instrumentálu. Možné je také užití genitivu, avšak pouze v případě, kdy je predikativní substantivum rozvito adjektivem. Dále autoři *Skladby spisovné češtiny* uvádějí možnost použití substantiva v předložkovém pádu. Tuto možnost hodnotí jako konstrukci se sponou a adverbialním výrazem (viz níže). Coby slovesně jmenný přísudek nicméně hodnotí užití substantiva se spojkou *jako*, které se používá při srovnávání: *Adolfek byl jako obrázek; Bylo to jako politická demonstrace* (GREPL 1986: 258).

Užití substantiva v nominativu je motivováno shodou s podmětem. „Instrumentál, který se v historické době rozšířil na místo nominativu, je jeho významově odstíněným protějškem“ (GREPL 1986: 256). Substantivum by se se subjektem mělo shodovat alespoň v čísle (pokud se nejedná o singulare či plurale tantum). Pokud lze přísudkové jméno přechylovat, volí se ta varianta, která odpovídá rodu subjektu.

Novočeská skladba v rámci výkladu o neslovesném přísudku rozlišuje predikativní podstatná jména shodná a neshodná. Do shodných substantiv zahrnuje vazby s nominativem (*Kočka je savec*) a instrumentálem (*Heslem naší doby je rychlost*), do neshodných substantiv řadí genitiv vlastnosti (*Byl silných hnátů, vysokého vzrůstu*) a předložkové pády (*Antonín byl v Praze za tovaryše*).

4.1.1 Nominativ vs. instrumentál

V souvislosti s volbou mezi predikativním nominativem a instrumentálem připomíná literatura rozdíly významové, disimilační, stylistické.

Skladba spisovné češtiny uvádí, že nominativu se užívá, pokud někoho nebo něco zařazujeme do určité třídy, druhu nebo kategorie: *Vlk je šelma psovitá; Ten člověk není Němec; Kraje jsou užovky tropů; Martínek byl kovář*. Použití nominativu je pravidlem v hodnotících větách: *To je pravda; ten člověk je hlupák; To je nesmysl, ale také ve větách typu Praha je Praha; Pes je pes; Studium je studium* (GREPL 1986: 256).

Šmilauer v *Novočeské skladbě* rovněž konstatuje, že nominativ se používá při opakování téhož substantiva v podmětu i v přísudkovém jméně: *Hlad je hlad, co jiného dělati, než se pustit do toho, co jest* (ŠMILAUER 1966: 156).

Instrumentál jako přísudkové jméno po slovese *býti* použijeme, pokud chceme vyjádřit, čím se podmět zabývá (*Budu básníkem*), co dělá, jaké má povolání (*Barunčin otec je inženýrem*), jakou vykonává funkci (*Klatovy dřív byly krajským městem*), čím se stal nebo přechodně je (*Byl pro své septimány figurkou krajně komickou*), jakou má z hlediska mluvčího aktuální hodnotu (*Polní cesty jsou bezedným mořem*).

Instrumentál se také používá ve složeném slovesně-jmenném přísudku, tedy ve spojení být s modálním nebo fázovým slovesem: *Přestal být dobrým pracovníkem; Učitel musí být nejen dobrým odborníkem, ale i dobrým vychovatelem; Nechtěl bych být eskymákem*. Totéž platí u vět, kdy je sponou sloveso *stát se* či *stávat se*: *Stal se učitelem; Chtěla bych se stát básníkem; Stal se jejím ideálem* (GREPL 1986: 257).

Instrumentálu se také častěji používá ve větách, kdy je subjekt věty v pozici až za přísudkem: *Velkou výhodou je úspora materiálu // Úspora materiálu je obrovská výhoda; První podmínkou úspěchu je vytrvalost // To je první podmínka úspěchu*.

Toto tvrzení obhajuje také *Novočeská skladba*: „Stojí-li přísudkové jméno v čele věty a je třeba je odlišit od podmětu, stojí v instrumentále i přes hranice zde určené: *Nejedlý byl rodák žebrácký; Žebráckým rodákem byl také Hněvkovský*“ (ŠMILAUER 1966: 157).

V mnoha případech je možné užití jak nominativu, tak instrumentálu s poukazem na skutečnost, že významový rozdíl mezi oběma pády v predikativu je málo zřetelný: *Jeník je selský synek // Jeník je synkem ze statku*. Instrumentálu se častěji používá v odborném stylu.

Novočeská skladba mluví o podstatném jménu shodném, což znamená použití nominativu nebo instrumentálu ve funkci přísudkového jména. Tvary jiných pádů označuje jako podstatná jména neshodná. Tato učebnice syntaxe určuje hlavní tendenci rozlišení nominativu a instrumentálu tak, že použitím nominativu zařazujeme podmět podle jeho podstaty do nějaké nadřazené skupiny, a to do druhu, rodu, čeledi a třídy (*Kočka je savec; Diamant je drahokam; Naděje je božská ctnost*). Predikativní nominativ by tedy měly obsahovat například definice: *Antropomorfismus je způsob představovati si boha nebo bohy podle člověka a společnosti lidské*.

Nominativem také vyjadřujeme podstatu subjektového výrazu, jeho charakteristiku stálým, podstatným znakem: *Kratochvíl je marnivec a chlubič; Je učiněný kazatel; Chytrost není ještě moudrost*. Platí to i pro metafory, jimiž se porovnávají podstatné vlastnosti: *Kouzelná hádanka jest to srdce lidské; To je osel*.

Nominativ také užijeme v souvětích s vedlejší větou podmínkou, kde je v hlavní větě nějaké abstraktní substantivum: *Není to věc náhody ani osobního vkusu, že takto pojmám svůj úkol*. Ve větách, kdy dochází k prostému ztotožnění podmětu a přísudkového jména, použijeme opět nominativ: *To jsou kořata májová*. „Nominativ je vždy ve spojeních typu: *samá díra, jedna rána: Vlasy nad čelem byly samá kudrlinka; Celé tělo byla jedna rána*“ (ŠMILAUER 1966: 157).

Šmilauer uvádí, že instrumentál použijeme, pokud funkce subjektu nepatří k jeho samé podstatě. Takové věty tvoříme, mluvíme-li o povoláních, řemeslech či hodnostech: *Velitelem čtyř je nižší důstojník*. Dále instrumentál užijeme, pokud charakterizujeme subjekt, ale platnost této charakteristiky je omezena určením časovým, místním (*Mary je od rána mou ženou*), určením míry (*Baroko bylo do jakési míry osvobozením české duši básnické*), určením zřetele (*Ulice Angličanovi není divokým sadem*), záporností nebo podmíněností (*Nejsou vůbec křesťany*).

Přísudkovým jménem bude instrumentál také ve větách, kdy je podmětem vztažné zájmeno (*Ta strmá výspa, jež je nejzachovalejší evropskou republikou*), pokud je ve větě spona *být* v infinitivu (*Měl býti hrdinou a osou tohoto románu*) nebo také pokud je ve větě subjektem infinitiv a přísudkovým jménem je abstraktní substantivum (*Odpouštět je příkazem lidskosti; Bylo zvykem podrobit každého čeledína křížovému ohni otázek*).

Novočeská skladba rovněž zmiňuje souvislost použití nominativu či instrumentálu v závislosti na slovesném čase: „Instrumentál je nejčastější u času budoucího, protože zde je ponětí změny stavu nejsilnější (ŠMILAUER 1966: 158). Tvrdí také, že se někdy objevuje instrumentál nadměrně, což přičítá vlivu ruštiny.

Skladba češtiny uvádí podobné postřehy týkající se otázky použití nominativu nebo instrumentálu.

4.1.2 Genitiv

Použití genitivu jako přísudkového jména je možné pouze se spojením s adjektivem. Tímto výrazem přisuzujeme subjektu nějakou vlastnost. V tomto případě se vlastně jedná o přenesení genitivu vlastnosti do přísudku: *Byl vysoké postavy; Ten muž je jiné národnosti; Jsem stejného názoru* (GREPL 1986: 256).

Podobně se ke genitivu vyslovuje i Šmilauer, s tím rozdílem, že použití genitivu není podmíněno výlučně adjektivem, ale přívlastkem obecně. Lze tedy použít i vedlejší

větu přívlastkovou: *Poslanec sám je toho mínění, že politika jest umění být s každým zadobře* (ŠMILAUER 1966: 158).

4.1.3 Předložkové pády

Skladba spisovné češtiny sice uznává použití předložkového pádu za typ predikativu a uvádí: „Podstatné jméno je nejčastěji v nominativu nebo v instrumentálu: jiné vyjádření (v genitivu nebo v předložkovém pádě) je řídké a sekundární“ (GREPL 1986: 256). Nijak dál však tuto tezi nerozvíjí a blíže se předložkovými pády zabývá až v oddíle o příslovečných výrazech.

Novočeská skladba v oddíle o vyjádření neslovesné části slovesně-jmenného přísudku rozlišuje podstatné jméno neshodné, což znamená použití genitivu vlastnosti nebo předložkového pádu. Jako typy slovesně-jmenného přísudku s předložkovým pádem tato mluvnická učebnice uvádí: *za* + akuzativ (*Antonín byl Praze za tovaryše*), *bez* + genitiv (*Hráči byli úžasem bez sebe; Pěkně bude, to je bez starosti*), *k* + dativ, a to zejména se slovesným substantivem, jestliže označuje účinek děje nebo vlastnosti (*Lidé jsou k smíchu; Bylo k popukání poslouchat jejich argumenty; Místnost je k pronajmutí*), *na* + akuzativ (*Dům je na spadnutí; Má všechny kosti na maděru*), *na* + lokál (*Amnestie národní není u nás na místě*), *v* + lokál (*Papíry jsou v pořádku; Psi jsou tu nyní v opovržení*).

4.2 Adjektivum v predikativní pozici

Adjektivum podle *Skladby spisovné češtiny* může stát za sponou jako přísudkové jméno, jediným jeho pádem v této pozici je ale nominativ. Přísudkovým jménem se mohou stát jak adjektiva kvalitativní (*Petr byl veselý; Otec už starý; To řešení je přijatelné*), tak adjektiva relační (*Střecha byla došková; Ta váza byla skleněná*).

Jako přísudkové jméno můžeme použít většinu adjektiv, která používáme k obsazení pozice kongruentního přívlastku.

Mezi adjektiva, která sice můžeme použít jako přívlastek, nikoliv však jako přísudkové jméno, patří adjektiva odvozená od přechodníku minulého: *vzniknuvší*

*problém // *Ten problém je vznikuvší.* Místo adjektiva vytvořená z minulého přechodníku se častěji používají adjektiva vzniklá od minulého přičestí: *vzniklý problém // * Ten problém je vzniklý,* opět ale jen jako přívlastek.

Ve funkci přísudkových jmen nelze užít ani adjektiv odvozených od přechodníku přítomného, která si stále uchovávají velkou míru dějovosti: *smějící se dívka // *Ta dívka je smějící se; Stojící chlapec // *Ten chlapec je stojící* (GREPL 1986: 254).

Adjektiva, která jsou původně sice dějová, ale svou dějovost ztratila a chovají se jako původní adjektiva, můžeme použít i ve funkci přísudkového jména: *vzrušující film // Ten film je vzrušující; okouzující dívka // Ta dívka je okouzující; zahanbující porážka // Ta porážka je zahanbující.*

Omezená je přísudková funkce adjektiv končících na – cí, která mají příliš jasný účelový význam: *holicí strojek // *Ten strojek je holicí; spací pytel // *Ten pytel je spací.* Pokud tato adjektiva svůj účelový význam ztratila, lze je použít i jako přísudkové jméno: *oznamovací věta // Ta věta je oznamovací* (GREPL 1986: 254).

Jako přísudková jména se často používají adjektiva odvozená od trpných přičestí, která ve větách značí deagentizaci: *zasetý ječmen // Ječmen je zasetý; vyřešený problém // Ten problém je vyřešený.*

Novočeská skladba rovněž tvrdí, že ve funkci přísudkového jména se adjektiv odvozených z přechodníků zpravidla nepoužívá, pokud toto adjektivum neztratilo jasnou spojitost se slovesem (ŠMILAUER 1966: 159).

Šmilauer také připomíná, že nelze rozložit víceslovná pojmenování a adjektiva z nich použít jako predikativ: *zlatý déšť // *Ten déšť je zlatý; žlutá zimnice // *Tato zimnice je žlutá.*

4.2.1 Pád adjektiva

Skladba spisovné češtiny připouští jediný pád přísudkového adjektiva, a to nominativ (GREPL 1986: 254).

V *Novočeské skladbě* je po sponovém slovesu *býti* pokládán za základní pád adjektiva nominativ, eventuálně lze s adjektivem použít i spojku *jako*: *Celý den byl jako vyzlacen*. Připouští se ale i instrumentál: „Vkládá-li do *býti* význam jiný (*stávati se, zdáti se*), bývá instrumentál zpravidla“ (ŠMILAUER 1966: 165). Jako příklady uvádí: *Poválečná mládež je mu úpadkovou, mravně a fyzicky zchátralou*.

Instrumentálu se používá i pro rozlišení přísudkového jména od přívlastku, v případech, kdy adjektivum stojí bezprostředně před substantivem: *Není podstatnou námitka, že o tom nevěděl // Není podstatná námitka, že o tom nevěděl*.

Šmilauer také mluví o vazbě dvojího dativu, která se v nové češtině vyskytuje pouze ojediněle. „Je-li podmětem (předmětem) věty spojení *býti* + adjektivum ve tvaru jmenném (*býti samotén*) a je-li v ní osobní předmět v dativě, nabývá adjektivum v podobě podmětu (předmětu) též tvaru dativního“ (ŠMILAUER 1966: 165). Příklady takových vět jsou např.: *Není dobré člověku býti samotnému; Přál si na sto mil vzdálenou býti*.

Adjektivum v přísudkovém jménu může být i v genitivu, pouze ale, užíváme-li numerativ, tedy pokud je subjekt ve větě také v genitivu, a řídícím členem je číslovka, zájmeno nebo příslovce: *Asi jenom deset hrušek bylo docela zralých* (ŠMILAUER 1966: 165).

Skladba češtiny pokládá za základní pád adjektiva nominativ, instrumentál je ale taktéž možný. V běžně mluveném jazyce se predikativní instrumentál adjektivum užívá jen v situacích, kdy je potřeba odlišit jmennou část predikátu od přívlastku, tj. když se ve výpovědi přísudkové adjektivum dostane do pozice těsně před substantivem (*Není podstatnou námitka, že o tom nevěděl*).

Instrumentál se používá také „vyjadřuje-li se ve slovesné části predikátoru význam implikující změnu: *Chtěl být už zase brzy zdravý // zdravým; Musíš být zdvořilý // zdvořilým; Kdy začal být tak hrubý // hrubým*“ (GREPL 1998: 212). Tato změna je rovněž často implikována sponou ve tvaru futura nebo kondicionálu: *Vždyť budu*

směšný // Vždyť budu směšným; Kéž bych byl tak bohatý // Kéž bych byl tak bohatým. Ač se v těchto větných konstrukcích užívá instrumentálu, nominativ je zde stále základním prostředkem.

Skladba češtiny zmiňuje stejně jako Šmilauer použití větné konstrukce, kdy je subjekt v numerativu a adjektivum má pak tvar genitivu plurálu (*Pět jablek bylo červivých*).

Přísudkového adjektiva v genitivu lze užít také v konstrukcích, ve kterých jsou v pozici subjektu neurčitá zájmena *co, něco, nic cosi, cokoli, leccos* apod.: *Cosí je na tom divného; Něco je v jeho chování nepřirozeného.* Genitivu singuláru, který je důsledkem historického vývoje a který je dnes projevem vyššího stylu, však dnes konkuruje nominativ: *Cosí je na tom divné // Cosí je na tom divného; Něco je v jeho chování nepřirozené // Něco je v jeho chování nepřirozeného.* V některých ustálených spojeních se však stále drží genitiv jako jediný možný: *Co je u vás nového?* (GREPL 1998: 213).

Adjektivním přísudkovým jménem může být podle *Mluvnice češtiny* i akuzativ, avšak pouze ve větách, kdy je slovesnou část přísudku tvoří sloveso *mít*: *Petr má matku nemocnou.*

4.2.2 Krátké vs. dlouhé adjektivum

Adjektivum v pozici predikativu u slovesně jmenného přísudku může být jak složeného (*mladý*), tak jmenného tvaru (*mlád*). Častější je použití složeného adjektiva, naopak historicky starší jmenné tvary jsou na ústupu. Dnes je jejich použití vnímáno jako archaické a knižní. Dříve se jmenné adjektivum mohlo skloňovat, dnes se používá pouze v nominativu.

Podle *Skladby spisovné češtiny* se jmenných tvarů adjektiv používá pro vyjádření vlastnosti aktuálně platné, přechodné. Oproti tomu složenými adjektivy se vyjadřuje především vlastnost stálá, neaktuální: *Jsem s tím spokojen // On je*

takový spokojený. K signalizaci aktuálnosti lze však vedle jmenného adjektiva užít i adjektivní tvar složený: *Už jsem zdrav* // *Už jsem zdravý*.

Jmenné tvary adjektiv jsou také časté v přísudcích s hodnotícím výrazem, je-li subjektem věty infinitiv nebo vedlejší spojková věta. Tyto konstrukce jsou ale knižní, běžně se používají i složená adjektiva: *Je marno o tom mluvit* // *Je marné o tom mluvit*; *Ošklivo bylo na to pohledět* // *Ošklivé bylo na to pohledět*; *Je těžko se tomu ubránit* // *Je těžké se tomu ubránit*.

„Jen u některých dvojic dochází k sémantickému posunu projevujícím se tím, že sponově-jmenný přísudek vyžaduje další valenční doplnění: *Je hodný* // *Je hoden odměny*; *Je prostý* // *Je prost vinny*; *Je schopný* // *Je schopen vraždy*“ (GREPL 1986: 255).

Z výrazového hlediska se jmenné tvary drží více u adjektiv, která jsou odvozena od n-ových nebo t-ových participií. Používají se ale i dlouhé tvary: *Je unaven* // *Je unavený*; *Byl rozhodnut, že si to přečte ještě jednou* // *Byl rozhodnutý, že si to přečte ještě jednou*; *Byl odhodlán, že toho dne nevyjde z bytu* // *Byl odhodlaný, že toho dne nevyjde z bytu*.

Co se týče rodu a čísla, nejčastější je použití jmenných tvarů u maskulin singuláru: *Jsem stár*; *Není už mlád*; *Je dosud sláb*. Tvary feminina a neutra singuláru spolu s plurálem všech rodů se vyskytují mnohem méně častěji než tvary maskulina a mají silně archaickou povahu: *Jsem velmi zvědava*, *Budte tak laskava*. Některé tvary jsou prakticky nemožné: *Jak jste stára?*; *Už není mláda*; *Jak je stáro vaše dítě?*; *Proč jste tak slábi*.

Jiný případ je však u adjektiv se slovtvornou příponou *-ný*: „Naproti tomu u adjektiv na *-ný* máme zpravidla jako archaismus jmenné tvary ve femininu a v plurálu, ale nikoli v maskulinu: *Je mi lhostejna*; *Stráně byly zcela jasny*; *Paní Anežka byla svolna*“ (GREPL 1986: 255).

Novočeská skladba dokládá významové rozdíly mezi jmennými a složenými tvary adjektiv. Podobně jako *Skladba spisovné češtiny* si všímá rozdílného použití krátkých a dlouhých adjektiv u vět vyjadřujících přechodnost nebo trvalost stavu či děje. Kromě toho také připomíná, že jmenných tvarů se používá ve větách, ve kterých se mluví o lidech. To samé platí i o personifikacích a projevech lidského života: *Bud' zdrávo, krásné město, Její zrak nebyl dosti kliden.* „O věcech, protože u nich mluvíme většinou o vlastnostech stálých, užívá se zpravidla adjektiv ve tvaru složeném“ (ŠMILAUER 1966: 164). Jsou to například: *Víno je mladé // Zdál se ještě mlád; Cesta je daleká // Byl dalek lásky k ní* (ŠMILAUER 1966: 164).

Pokud je ve větě užito několikanásobného adjektivního přísudku, dochází k tvarovému vyrovnání. To znamená, že nemohou-li všechna adjektiva být ve jmenném tvaru, používá se pouze složených adjektiv: *Byl stár // Byl starý a sešlý; Byl bled // Byl bledý a zsinálý.* „Naopak užijeme pro harmonii jmenného tvaru, jehož bychom jinak nepoužili: *Příliš hrdí, příliš tvrdí*“ (ŠMILAUER 1966: 164). Tímto tvarovým vyrovnáním například dochází k tomu, že při *všecek* je adjektivum ve jmenném tvaru: *Všecek zarmoucen.* Naopak při použití *celý*, je adjektivní tvar složený: *Byl celý zarmoucený.*

Novočeská skladba také dokládá, že v daleko větší míře se jmenné tvary adjektiv objevují v neutru, pokud je subjektem zájmeno *to, co, všechno, nic*: *Co je to platno?*

Ve větší míře se také vyskytují ve větách, kde je subjektem infinitiv: *Na to nebylo již možno mysliti,* anebo je subjektem vedlejší věta: *Bylo mu podivno, že jeho čeledín nenavazuje známosti.*

Šmilauer si všímá, že tato jmenná adjektiva jsou značně podobná příslovcím. Tyto tvary jsou některými lingvisty označovány jako predikativa (viz níže).

Některé ze jmenných tvarů adjektivních jsou lexikalizovány. Jsou to například slovesa typu: *rád, schopen, spokojen, znám, ochoten, povinen, vědom, hotov, jist, přítomen, spjat, vinen, mrtev, zdráv, dlužen, pln, zvědav, živ, šťasten, roven* (ŠTÍCHA 2013: 379).

Některé krátké tvary naopak už neexistují a je tedy možné použít pouze složeného tvaru (**krášen // krásný*).

Pouze ve složeném adjektivním tvaru se používají participia odvozená od I-ových participií: *Je nevyspalý; Jablko je zralé* (KARLÍK 2016: 1743).

4.3 Příslovce v predikativní pozici

Jako predikativ ve slovesně-jmenném přísudku mohou stát i některá příslovce nebo příslovečné výrazy, nahlížení autorů různých gramatických příruček je však velmi rozdílné.

Podle *Skladby spisovné češtiny* adverbia v této funkci ztrácejí charakter okolnostního příznaku a stávají se součástí slovesně-jmenného přísudku. „Jako přísudkové výrazy vyjadřují kvalifikaci entity lexikálně specifikované v podmětové pozici“ (GREPL 1986: 258).

Jako příklady slovesně-jmenného přísudku s příslovcem uvádí *Skladba spisovné češtiny následující věty: Šaty jsou mu dobře; Dveře byly dokořán; Starý už je na měkko; To je dost, že už jdeš; Celá moje výprava byla nadarmo.*

Autor *Novočeské skladby* se přiklání spíše k formálnímu vyjádření závislostních vztahů, příslovce proto podle něj sice mohou stát ve funkci predikativu, ale jejich výčet je mnohem omezenější. Jako příklad vět s příslovečným predikativem Šmilauer uvádí: *Boty jsou mi dobře; Byla by nejraději, kdyby se to podobalo románu; Kultura je více než politika; Cirkusáci byli všude doma, varietníci byli všude cizí.*

Skladba češtiny k přísudkovým příslovcím dokládá, že jsou většinou adjektivního původu. Tato adjektivní příslovce pak mohou být utvořena z adjektiv primárních: *Dnes je pěkně; Není mi dobře; Ve sklepě je mokro*, adjektiv desubstantivních: *Je mi chladno; Bylo polojasno; Ráno bylo mlhavo*, nebo z adjektiv deverbálních: *V pokoji bylo přetopeno; Dnes je zataženo* (GREPL 1998: 220).

Adverbia odvozená od adjektiv desubstantivních nebo deverbálních jsou vždy zakončená na *-o*, pokud ve větě stojí jako predikativy. Fungují-li ve větě jako příslovečná určení, jsou zakončena na *e/ě*: *Je mi chladno // Chladně se na mě usmál* (GREPL 1998: 220).

Oproti tomu adverbia odvozená z primárních adjektiv se mohou chovat podobně jako adverbia popsaná výše (*U nich je útulno // Útulně vybavená místnost*) nebo má adverbium v přísudkové funkci tvar *-o*, ale ve funkci příslovečné buď na *e/ě* nebo na *-o*: *Tam je lacino // Koupil to lacině // Koupil to lacino*. Třetí možnost je taková, že se tvar adverbia odvozeného z primárních adjektiv v přísudkové funkci a v příslovečné funkci neliší: *Dnes je pěkně // Čteš pěkně*. U deadjektivních typů adverbií se podle *Skladby češtiny* prosazuje tendence prosazovat tvary na *-o*, pokud predikátor označuje atmosférický stav (*Dnes je ošklivo*), naopak adverbia končící na *-ě/e* se uplatňují tehdy, je-li predikátorem označován stav hodnocený z hlediska proživatele (*Včera mi bylo ošklivě*).

Adverbia, která nevznikla z adjektiv, se v přísudkové funkci tvarově nemění: *Už je pozdě // Přišel pozdě; Pivo je dnes zadarmo // Dostal to zadarmo; Můj přítel jim nebyl vhod // Přišel vhod*.

4.3.1 Příslovečné výrazy

Příslovečné výrazy³ nejprve autoři *Skladby spisovné češtiny* zmiňují v oddíle věnovaném predikativním substantivům, kde tvrdí: „Podstatné jméno je nejčastěji v nominativu nebo v instrumentálu: jiné vyjádření (v genitivu nebo v předložkovém pádě) je řídké a sekundární“ (GREPL 1986: 256). Tuto tezi ale autoři nijak dál nerozvíjejí, těmto větným konstrukcím se nadále věnují v následujícím oddíle o příslovečných výrazech ve funkci predikativu.

³ Příslovečné výrazy nejsou tvary adverbií, jde o pády substantiv, které obvykle fungují jako příslovečná určení.

Příslowečné výrazy mohou být v pádech předložkových, ale i v pádech prostých. V prostých pádech je použití značně omezenější. Jako příklady vět s příslowečnými výrazy v pozici přísudkového jména udává *Skladba spisovné češtiny*: *Byl bez starosti, To je k popukání; Ty jsi na omylu; Teď budeš trochu k světu; On není do práce; Dům je na spadnutí.*

Tyto příslowečné výrazy je často možné nahradit souznačným adjektivem: *Ta židle je ze dřeva // Ta židle je dřevěná; Ten člověk je k smíchu // Ten člověk je směšný; On není do práce // On není pracovitý.*

Ve slovesně jmenném přísudku však nelze použít všechna příslovce a příslowečné výrazy. Výrazy s významem místním nebo časovým jsou totiž považovány za příslowečná určení: *Nejsou doma; To už je dávno; Schůze bude časně ráno; Otec je na zahradě; V úzké uličce je spousta lidí.* Sloveso *být* se v těchto větách nehodnotí jako spona, ale má zástupnou funkci.

Platnost příslowečného určení účelu mají rovněž příslowečné výrazy ve větách typu: *Můj syn je na prohlídce; Byl jsem na rybách; Byl na školení.*

Již výše bylo zmíněno, že výrazy se sponou a spojkou *jako* + substantivum nebo adjektivum se také hodnotí jako přísudek slovesně-jmenný: *Bylo to jako politická demonstrace; Byl jako opařený.*

Vladimír Šmilauer sice přímo nemluví o příslowečných výrazech jako o typu predikativu, tímto typem vět se ale zabývá, a to v oddíle o vyjádření neslovesné části slovesně-jmenného přísudku pomocí substantiva s předložkovým pádem (viz výše). Jedná se tedy o stejný typ vět, autoři *Skladby spisovné češtiny* a *Novočeské skladby* je pouze odlišně značí. Jako typy slovesně-jmenného přísudku s předložkovým pádem *Novočeská skladba* uvádí: *za* + akuzativ (*Antonín byl Praze za tovaryše*), *bez* + genitiv (*Hráči byli úžasem bez sebe*), *k* + dativ (*Lidé jsou k smíchu*), *na* + akuzativ (*Dům je na spadnutí*), *na* + lokál (*Amnestie národní není u nás na místě*), *v* + lokál (*Papíry jsou v pořádku; Psi jsou tu nyní v opovržení*).

Těmito výrazy se zabývá také *Skladba češtiny*. Podle ní takových přísudků existuje v českém jazyce velké množství. Často jde o ustálené výrazy: *Babička už je v letech; Eva je po mamince; A je po dešti; Bouřka už je na spadnutí* nebo hovorové frazémy: *On je v balíku; Teď jsi na koni; Petr a Pavel jsou ze stejného těsta; To je na draka; To je na houby.*

Celou řadu těchto adverbialních spojení lze vykládat jako výsledek výpovědní modifikace, projevující se elipsou části slovesného predikátoru, ke kterému se jmenný výraz vztahoval jakožto jeho okolnostní určení. Nejčastěji jde o okolnostní určení látky (*Ta židle je ze dřeva // Ta židle byla vyrobena ze dřeva*), prostředku/nástroje (*Ta rána byla nožem // Ta rána byla způsobena nožem*), účelu (*Ten jed je na hubení mravenců // Ten jed je určen na hubení mravenců*), cíle (*Toto oddělení je pro kuřáky // Toto oddělení je určeno pro kuřáky*), záliby (*Petr je na pivo // Petr je orientován na pivo*), důvodu (*Ten čin byl ze zoufalství // Ten čin byl vykonán ze zoufalství*), možného účinku (*To vedro bylo v nevydržení // To vedro bylo takové, že by to člověk nevydržel*), zřetele (*Petr je na nervy // Petr je nemocný na nervy*) (GREPL 1998: 220).

4.4 Predikativum

Zvláštním slovním druhem, který může plnit funkci predikativu ve slovesně-jmenném přísudku, je stavové příslovce, tzv. predikativum. Tyto výrazy stojí na pomezí adverbíí a jmenných adjektiv. Pojem predikativum zavedl do české lingvistiky Miroslav Komárek. Jeho pojetí predikativ bude nastíněno níže.

Skladba spisovné češtiny predikativum považuje za jmenný základ predikátového výrazu u tzv. stavových vět, které jsou jádrem bezpodmětých sponových vět. „Vyjadřují stavy okolního prostředí nebo stavy a pocity fyziologicko-psychické“ (GREPL 1986: 117).

Predikativa často končí na **-o**: *Je mi smutno // Tváří se smutně; Venku je chladno // Usmál se chladně; Je sucho // Odpověděl suše, dále například: Bylo deštivo; Otcí je nevolno; Bylo mi úzko; Udělalo se mi nevolno; Přišlo mu mdlo.*

Predikativa často můžou být tvarově stejná jako příslovce: *Není mi dobře; Je mi trapně; Bylo už pozdě; Zde je nepříjemně.*

Řídčeji jsou predikativa tvarově totožná se substantivy: *Bylo mu velmi zima; Bylo už tma.*

„Jako funkční predikativa mohou se v těchto větách uplatňovat i výrazy jiné, zejména různé příslovečné výrazy předložkové se stavovým významem“ (GREPL 1986: 117). Jako příklady autoři uvádějí: *Bylo po půlnoci; Je po práci; Je mi nanic; Nebylo mi do zpěvu; Je po něm.*

Novočeská skladba pro tyto výrazy přímo nepoužívá termín predikativum, zaznamenává ale jejich zvláštnost. Autor je hodnotí jako jmenné tvary adjektiv se zřetelem k tomu, že jsou po výrazové stránce značně podobné příslovcím. Jsou to hlavně tyto tvary: *jasno, patrně, zjevně, zřejmo, divně, podivně, podivuhodně, neslyšáno, ožehavě, ošklivě, neradně, nebezpečně, neslavně, nestoudně, neslušně, stydně, neskromně, žalně, možně, pochopitelně, neuvěřitelně, radně, žádoucně, záhodně, vhodně, spravedlivě, rozumně, nutně, nezbytně, dlužně, marně, zbytečně, lehce, snadně, těžce, neskromně, přirozeně, pochybně* (ŠMILAUER 1966: 162).

Skladba češtiny sice predikativa jako zvláštní slovní druh nezmiňuje, zabývá se ale typem adverbii na *-o*, konkrétně jejich odlišností od adverbii na *e/ě* (viz výše). Rozdíly dává do souvislosti s tím, zda byla tato příslovce odvozena z adjektiv primárních (*Dnes je pěkně; Není mi dobře; Ve sklepě je mokro*), adjektiv desubstantivních (*Je mi chladně; Bylo polojasně; Ráno bylo mlhavě*) nebo z adjektiv deverbálních (*V pokoji bylo přetopeno; Dnes je zataženo*).

4.4.1 Predikativum jako pojem Miroslava Komárka

Pojem predikativum zavedl do české lingvistiky Miroslav Komárek v souvislosti s otázkou rozlišení jednotlivých slovních druhů v roce 1954 ve Sborníku vysoké školy pedagogické v Olomouci (Jazyk a literatura).

Predikativa jsou sice podobná příslovcím, liší se od nich ale často funkčně, formálně i sémanticky. Pro predikativa je typické jejich použití ve větách se sponou a sponovými slovesy⁴, kde stojí jako přísudková jména. Po výrazové stránce se mohou predikativa shodovat s příslovcí zakončenými na *-o* (*Bylo deštivo*) nebo *-e/ě* (*Je mi pěkně*), se substantivy (*Je mi zima*), jmennými tvary adjektiv (*Je žádostiv novinek*), předložkovými pády (*Je mi nanic*), slovy cizího původu (*Jsem švorc*) nebo jinými neohebnými slovy (*Je mi to fuk*).

4.4.1.1 Problematika slovních druhů

Kořeny tradičního třídění slovních druhů sahají až k antice, uplatňuje se hledisko významové, morfologické a syntaktické (KOMÁREK 1954). Komárek toto tradiční dělení slovních druhů pokládá za nepřesné, zastává názor že „lingvistické třídění slovních druhů musí vycházet z hierarchie syntaktických funkcí jednotlivých lexikálních typů“ (KOMÁREK 1954). Podle jeho názoru je konečným účelem slova a jeho gramatických tvarů jejich začlenění do větného kontextu. To znamená, že v konkrétní promluvě může slovo plnit svůj úkol pouze jako větný člen nebo pomocná gramatická součást věty.

Hlavním kritériem pro zařazení slov do určitého slovního druhu by tedy mělo podle Komárka být to, zda slovo plní základní syntaktickou funkci onoho slovního druhu. Substantivum by tedy mělo ve větě fungovat jako subjekt nebo jako objekt, adjektivum jako shodný přívlastek, příslovce jako příslovečné určení. Základní syntaktická funkce by měla být jednotícím principem slovního druhu.

Některé slovní tvary jsou v tradiční klasifikaci slovních druhů definovány jako příslovce, avšak primární syntaktickou funkci příslovečného určení plnit nemohou. Jde například o výrazy jako *třeba*, *libo*. Tato adverbia neplní ve větě funkci příslovečného určení, plní totiž pouze syntaktickou funkci predikátu.

⁴ Miroslav Komárek za sponu považuje významově zcela prázdné sloveso *být*, v omezenějším rozsahu také sloveso *mít*; vedle toho existují tzv. sponová slovesa, například *Přišlo mi líto*; *Udělal se mu nevolno*; *Začalo být deštivo*.

Zařazení výše uvedených slov do kategorie příslovčí je podle Komárka velmi problematické. „Tradiční třídění dostatečně nepřihlíželo při vymezení kategorie příslovčí k syntaktické funkci. Především rozhodoval morfologický a sémantický charakter slov, která se sem řadila: příslovce se chápala jako neohebná slova (tím se liší od ohebných slovních druhů), která však na rozdíl od ostatních neohebných slovních druhů (tzv. partikulí – tj. předložek, spojek a částic – a citoslovcí) mají lexikální význam“ (KOMÁREK 1954).

4.4.1.2 Rozdíly mezi adverbialními tvary: *útulno* vs. *útulně*

Z výrazového hlediska jsou jádrem predikativ predikativní slova na *-o*, jako je například *horko; útulno; mdlo*. Tato slova se sice tradičně řadí mezi příslovce, po formální stránce se ale liší od vlastních příslovčí, která jsou zakončena na *e/ě*: *horce; útulně; mdle*. Slovní tvary obou typů adverbíí byly odvozeny z dlouhých tvarů adjektiv.

Kromě formálních rozdílů jsou mezi příslovci na *-o* a příslovci na *-e/ě* i rozdíly syntaktické. Jako predikativy v bezpodmětné větě mohou stát oba tyto typy, pokud to umožní jejich lexikální význam: *Je mi smutno // Je mi pěkně*.

Rozdíl v těchto dvou typech je v možnosti stát ve větě jako příslovečné určení a determinovat tak sloveso nebo adjektivum. Výrazy na *-o*, které ve větě plní funkci přísudkového jména, zpravidla nemohou plnit funkci příslovečného určení: *Je chladno // *Chladno ho oslovil; Je mi mdlo // *Mdlo se ozval*. Naopak platí, že může-li výraz na *-o* ve větě fungovat jako příslovečné určení, většinou nemůže plnit funkci predikativu v bezpodmětné větě: *Zeptala se ho přímo; Do kina chodí často; Maličko ustup stranou*. Existují však i výjimky, kdy tvary na *-o* mohou zastávat i funkci příslovečného určení i funkci přísudku, stále ale existuje i výraz na *-e/ě*, který je ale možné použít jen ve funkci příslovečného určení: *Bylo snadno najít cestu // Snadno našel cestu // Snadně našel cestu; Je lehké mluvit // To se lehké řekne // To se lehce řekne*.

Rozdíl mezi tvary adverbíí na *-o* a *-e/ě* může kromě formálního mít i sémantický rozměr. Adverbia na *-o* mají někdy význam pouze časový (*dlouho*), naopak adverbia na *-e/ě* mohou mít význam nejen časový, ale i prostorový (*dlouze*).

Při posuzování rozdílů mezi těmito tvary ale většinou převládá funkční hledisko. „Je-li utvořen ze stejného adjektivního základu tvar na *-o* i tvar a *-e*, je tvar na *-o* specialisován pro funkci stavového predikátu“ (KOMÁREK 1954: 17).

Kategorie predikativ je neproduktivní, proto u vět, ve kterých by mělo ve funkci přísudkového jména stát predikativum, ale tento tvar neexistuje, lze toto predikativum nahradit příslovcem. Toto nahrazení je však možné i v případech, kdy tvar predikativa na *-o* existuje: „Neproduktivnost predikativ v tomto úseku vede pak ke konkurenci i v těch případech, kdy dvojice adverbium-predikativum existuje: např. *je tam milo // je tam mile*“ (KOMÁREK 1954: 17).

4.4.1.3 Stupňování predikativ na *-o*

V Komárkově článku zabývajícím se predikativy se pojednává o možnosti predikativa na *-o* stupňovat. Tvary jako *chladno*, *smutno*, *teskno* totiž v komparativu a superlativu vypadají *chladněji // nejchladněji*; *smutněji // nejsmutněji*; *teskněji // nejteskněji*.

Lze se domnívat, že tvary komparativu a superlativu jsou homonymní s tvary komparativu a superlativu adverbíí. Komárek ale zdánlivou homonymii chápe odlišným způsobem. Predikativa podle něj lze stupňovat pouze opisně, zmíněné neopisné tvary komparativu a superlativu jsou pouze tvary adverbíí na *e/ě* se stejným významem: *chladně // chladněji // nejchladněji*; *smutně // smutněji // nejsmutněji*; *teskně // teskněji // nejteskněji*. To znamená, že predikativa jako slovní druh nedisponují slovtvornými prostředky stupňování, a proto si při stupňování „vypůjčují“ tvary vlastních adverbíí – „Neopisné komparativy a superlativy jsou u predikativ možné jen tehdy, existuje-li paralelní příslovce“ (KOMÁREK 1954: 18). V případě, že predikativum nemá svůj protějšek v podobě vlastního příslovce, komparativ a superlativ lze vytvořit pouze opisně: *líto // více*

líto // nejvíce líto. Podobně je tomu u predikativ, která sice svým paralelním příslovcem disponují, sémanticky už je ale příliš vzdáleno: *libě // liběji vs. libo // více libo*.

4.4.1.4 Predikativa původem substantivní

Jako predikativa označuje Komárek i slovní tvary původem substantivní ve větách jako *Je tma; Je zima; Je hanba; Je potřeba*. Tyto tvary prošly funkční proměnou v predikativa, se substantivy jsou v uvedených větách pouze homonymní a nejde tedy jen o syntaktické užití substantiv. Komárek si to vysvětluje nepřítomností kongruence ve větách: *Bylo tma; Bylo zima; Bylo hanba; Bylo potřeba*. V těchto větách odpovídá tvar slovesa *být* neutru, ačkoliv původní substantivní výrazy jsou feminina.

4.4.1.5 Predikativa vs. jmenné tvary adjektiv

Ve svém článku se Miroslav Komárek dále zabývá rozlišením jmenných tvarů adjektiv a predikativ. Tento úkol se mu jeví značně obtížným. Podle něj k predikativům rozhodně nepatří ty tvary adjektiv, které „se cítí jako příznakové predikativní tvary adjektiva složeného, např. *mlád, stár, sláb, hladov, šťasten, mrtev, živ*“ (KOMÁREK 1954: 17). Tyto tvary jsou totiž významově plně ekvivalentní s jejich dlouhými protějšky – *mladý; starý; slabý; hladový; šťastný; mrtvý; živý*.

Nejjednodušší a zároveň nejvzácnější je pro autora rozpoznání predikativa u těch tvarů adjektiv, u kterých neexistuje složený tvar. Tyto tvary jsou v češtině pouze dva, a to adjektiva *práv* (*Vždycky byl každému práv*) a *rád* (*Jsem rád*).

Tvar *práv* zařazuje Komárek mezi predikativa, neboť se vyskytuje pouze v pozici přísudkového jména. Tvar *rád* naopak hodnotí jako adverbium, ovšem s výhradami; tento tvar ve větě může fungovat jako přísudkové jméno (*Jsem rád*) i jako příslovečné určení determinující predikát (*Rád zpívám*). Komparativ a superlativ tohoto slova je adverbialní povahy (*raději, nejráději*), v pozitivu ovšem svými tvary může vyjadřovat kongruenci, což by značilo spíše adjektivní charakter.

Do predikativ by rovněž Miroslav Komárek zařadil adjektivní tvary jako *je mocen, dlužen, dalek*. Tato adjektiva totiž sice mají i svůj dlouhý protějšek – *mocný, dlužný, dalek*, ale jejich význam je odlišný.

Méně zřetelná je naopak příslušnost k predikativům u tvarů jako *hotov (Je hotov k službám), prost (Je prost viny), žádostiv (Je žádostiv novinek), roven (Je roven ostatním), jist (Je si jist úspěchem), vědom (Je si vědom chyby), schopen (Je schopen zločinu)*. Dlouhé tvary těchto adjektiv mohou mít sice rozdílný význam: *prostý člověk; žádostivý chlapec; rovný strom; jisté vystupování; vědomý přestupek; schopný pracovník*, mohou mít ale i význam stejný jako adjektivní tvary krátké: *Je hotový k službám; Člověk je prostý viny; Chlapec je žádostivý novinek; Žena je mu rovná; On si je jistý úspěchem; Žák si je vědomý chyby; Ten muž je schopný zločinu.* „Obě složená adjektiva nelze směšovat a musíme je považovat za dvě pojmenovací jednotky“ (KOMÁREK 1954: 21).

Ačkoliv tyto typy vět mohou fungovat i s dlouhým adjektivem, použití krátkého adjektiva je pro tyto věty bezpříznakové, složené adjektivum je až jejich sekundárním tvarem pro plnění atributivní funkce. To znamená, že pro krátká adjektiva je primární syntaktickou funkcí stát jako přísudková jména, atributivní funkce je až sekundární. Tím se sice přímo nestávají predikativy, stojí ale v jejich těsné blízkosti (KOMÁREK 1954: 22).

Predikativa mohou vedle příslovcí mít původ v jiných neohebných slovních druzích, např.: *Je mi to fuk*. Vznikat mohou například z ustrnulých nebo částečně ustrnulých předložkových pádů: *Rozřešení bylo nasnadě; Je nabíledni, že to udělal on; Je načase, abys šel do práce; Jsem s to udělat to po tvém; Je mi nanic*. Predikativy se mohou stát také slova cizího původu: *Jsem švorc; Je kaput; Je po něm veta*.

Miroslav Komárek ve svém článku rozlišuje několik druhů predikativ, se základním dělením na predikativa osobní a neosobní:⁵

1 Predikativa neosobní

1.1 Predikativa stavová, vyjadřující:

1.1.1 stav vnějšího prostředí

Tento typ se obvykle vyskytuje ve větných konstrukcích typu (přísluvečné určení) – spona (sponové sloveso) – predikativum, např.: *Je zamračeno*.
Př.: *chladno, deštivo, dusno, horko, jasno, mlhavo, mokro, mrazivo, oblačno, pošmourno, sucho, sychravo, teplo, ticho, větrno, zamračeno, zataženo, zima*.

1.1.2 tělesný i duševní stav živých bytostí

V těchto typech je charakteristická konstrukce spona – relační pád – predikativum, např.: *Bylo mu horko*. Př.: *dusno, horko, chladno, nevolno, teplo, těžko úzko, zima, nanic, hořko, lehko, líto, smutno, trapno, veselo, hanba, do smíchu, do pláče*.

1.2 Predikativa modální, vyjadřující modalitu děje

Typická syntaktická konstrukce je spona – predikativum – infinitiv, např.: *Je možno přijít*. Je-li ale vyjádřen vztah k nositeli modálního vztahu, je možná i konstrukce spona – relační pád v dativu – predikativum – infinitiv nebo vedlejší věta, např.: *Je vám možno přijít*. Těmto predikativům může konkurovat dlouhý tvar adjektiva. Př.: *libo, lze, nelze, možno, nemožno, nutno, radno, záhodno, žádoucno, možná, potřeba, třeba, zapotřebí, je čas, načas*.

1.3 Predikativa subjektivního hodnocení děje, hodnotící děj ze stanoviska mluvčího

⁵Toto dělení je převzato z článku K otázce predikativa (kategorie stavu) v češtině, 1954

Ve větách s tímto typem predikativ je syntaktická konstrukce spona – predikativum – infinitiv nebo vedlejší věta, např.: *Bylo hanba, že jsi tam nepřišel.* Použitím relačního pádu v dativu by tyto věty přešly k typu 1.1.2. Příklad: *bolno, hříšno, nepříjemno, obtížno, sladko, stydno, těžko, trpko, hanba, radost.*

1.4 Predikativa fázová

Tento typ predikativ vyžaduje většinou stejnou větnou konstrukci, jako stavová predikativa, tedy konstrukci spona – (relační pád) – predikativum. Jde o malou skupinu predikativ s významem končícím, např.: *Bylo mu konec; Bylo mu ámen; Bylo po něm veta.*

1.5 Predikativa výsledková

Do tohoto typu patří větné konstrukce, které pouze tíhnou k predikativům. Je to například *Je uvařeno; Mám uvařeno.*

2 Predikativa osobní

2.1 Predikativa s formálními prostředky shody

K tomuto typu patří například *Je vinen // Je vinna.*

2.2 Predikativa bez formálních prostředků shody

Do tohoto typu patří predikativa ve větách jako *Všechno je mu fuk.*

4.5 Číslovky v predikativní pozici

Skladba spisovné češtiny ani *Novočeská skladba* možnost použití číslovky jako jmenné části přísudku nezmiňují. Tuto eventualitu však dokládá *Skladba češtiny*. Jedná se například o tyto věty: *Chlapec byl jen jeden; Chlapců bylo pět; Chlapců bylo mnoho; Chlapců bylo několik; Dnes je dvanáctého; Mičánek byl druhý.*

4.6 Citoslovce v predikativní pozici

Citoslovce není *Skladbou spisovné češtiny* považováno za slovní druh, který by může zastávat funkci jmenné části přísudku. Vladimír Šmilauer v *Novočeské skladbě* s touto možností počítá, příkladem je věta *To je mi fuk*. Stejný postoj má k citoslovcím ve funkci přísudkového jména i *Skladba češtiny: Byl z toho paf; On je do všeho hr; To je mňam*.

4.7 Jiné slovní druhy

Užití nesynsemantických slovních druhů ve funkci jmenné části přísudku není možné. „Povahu většinou hovorových frazémů mají přísudky, jejichž částí jsou původní zájmena“ (GREPL 1998: 221). Jako příklady těchto vět uvádí: *Standa byl bez sebe; Eva je v tom až po uši; Jsem z toho trochu nesvůj; Já jsem nestudoval, a přece jsem někdo*.

Ve funkci predikativu mohou stát i některé frazeologismy: *Býváme kam vítr, tam plášť* (GREPL 1986: 259).

4.8 Infinitiv v predikativní pozici

Infinitiv spolu se sponou *být* může podle *Skladby spisovné češtiny* stát jako přísudek například ve větě *Loupiti není koupiti*. *Skladba češtiny* ale za přísudek považuje pouze sloveso *být*.

Dle *Skladby spisovné češtiny* může infinitiv stát ve funkci jmenného přísudku, pokud se jedná o sloveso smyslového vnímání. Věty, ve kterých za infinitivem stojí nominativní tvar substantiva, jsou hovorovým protějškem bezpodmětných vět s akuzativem substantiva: *Je vidět Sněžka // Je vidět Sněžku; Je slyšet hudba // Je slyšet hudbu*.

Podobný pohled má *Skladba češtiny*: „Živé jsou konstrukce „je + infinitiv“ u sloves smyslového vnímání a poznávání, např. *vidět, slyšet, cítit, znát, poznat, rozumět*“ (GREPL 1998: 221). Jako příklady uvádí: *Ten rámus je slyšet už zdaleka; O Petrovi*

už dlouho nebylo slyšet; V místnosti byla cítit káva // V místnosti bylo cítit kávu. Tyto větné konstrukce mají vždy význam možnosti se zřetelem k tomu, že vnímající je míněn všeobecně (GREPL 1998: 221). Například věta *Odsud je vidět Říp*, má stejný význam jako věta *Odsud je možno vidět Říp*. V hovorové češtině je možné sloveso *být* v těchto větách vynechat: *Dnes neslyšet ani ptáčka; Vidět, že ses už polepšil; Poznat, že sis to vzal k srdci* (GREPL 1998: 222).

Novočeská skladba rovněž zmiňuje použití infinitivu ve funkci přísudkového jména, a to v tom případě, je-li podmětem infinitiv nebo zájmeno *to*: *Život prožít není pole projít pluhem; To není semenec zobat.*

Skladba češtiny kromě výše zmíněných vět považuje za typ slovesně-jmenného přísudku *být* + infinitiv jako výrazový prostředek vyjádření nezbytnosti (GREPL 1998: 222): *Všem lidem jest umřítí; Jest mi ještě dopsati tento dopis, Jest nám tam jíti; Jest mi býti otrokem.* Tyto větné struktury nejsou omezeny pouze na slovesa smyslového vnímání. Jejich použití je vnímáno jako archaický jev.

Dalším typem vět, kde *být a infinitiv* tvoří přísudkové jméno, jsou věty typu *je + vztažné zájmeno* (vyjma *jenž*) nebo zájmenné příslovce + infinitiv: *Je co jíst; Nebylo se s kým poradit; Tady není ani kam jít na procházku; Není do čeho píchnout.* *Skladba spisovné češtiny* ale tyto věty nepovažuje za typ slovesně-jmenného přísudku, neboť sloveso *být* zde nemá funkci spony, ale má blízko plnovýznamovému *být* s významem existence. „Dané struktury můžeme skutečně vyložit jako transformát plně explicitní souvětne formy“ (GREPL 1986: 252). Příkladem je: *Existuje něco, o čem je možno hovořit // Je o čem hovořit.*

4.9 Vedlejší věta v predikativní pozici

Dalším z možných způsobů vyjádření přísudkového jména se sponou *být* (*ale i bývat, stát se, stávat se*) je vedlejší věta, a to vedlejší věta přísudková.

Vedlejší věty v predikativní pozici mohou být relativní i spojkové. Relativní přísudkové věty jsou ekvivalentní s vyjádřením přísudkového jména substantivem

nebo adjektivem: *Nejsem ten, kdo závidí // Nejsem závistivec; Slovník mu byl tím, čím je pro lékaře teploměr; Nová skříň není taková, jakou jsem si představoval.*

Spojkové přísudkové věty jsou podobné vedlejším větám účinkovým a srovnávacím: *On je takový, že nerad slyší kritiku // On je nekritický; Dieta musí být taková, aby nikomu neškodila; Venku bylo, že bys psa nevyhnal; Bylo mi, jako bych měl umřít (GREPL 1986: 259).*

Novočeská skladba uvádí i příklady souvětí s odkazovacím zájmenem: *Dle dnešní legiſlace stav je ten: urážky na cti jsou obyčejně přestupkem, jsou-li spáchány tiskem, přečinem; Takový byl Perner: nejdříve člověka pozve, a pak se ptá, čeho si přeje (ŠMILAUER 1966: 166).*

5 Závěr

Tato bakalářská práce měla ukázat různost pohledů českých mluvnic a učebnic syntaxe na slovesně-jmenný přísudek. Ukázalo se, že už samotné definice tohoto pojmu jsou značně nejednotné.

Ve školské syntaxi je nejběžnější to pojetí, které za části slovesně-jmenného přísudku považuje významově vyprázdněnou sponu a přísudkové jméno. Za sponu se pokládá sloveso *být*, *stát se*, *stávat se*, ale i slovesa *mít*, *zdát*, *ležet*, *stát*, *cítit se*. Uspokojivou odpověď na otázku, co je spona, případně která slovesa jsou sponová či polosponová, dosud česká lingvistka nenalezla a zdá se, že všechny hranice mezi pojmy souvisejícími se slovesně-jmenným přísudkem jsou vytvořeny uměle, neboť je třeba vzít v potaz hlediska funkční, sémantická apod.

Jiné, převážně funkční gramatiky, které vymezují predikaci jako jednotku sémantickou, pokládají za typ slovesně-jmenného přísudku i spojení s tzv. kategoriálním slovesem, které v analytickém predikátu ztrácí svůj lexikální význam.

Dalším problémem je vymezení pojmu predikativ neboli přísudkové jméno. Predikativ je nejčastěji tvořen podstatným nebo přídavným jménem a dalšími autosémantiky, predikativem ale může například i vedlejší věta nebo některé frazeologismy. Obtížnou se zdá být otázka použití adverbíí a pádů substantiv, které obvykle fungují jako příslovečná určení.

Zajímavým tématem je otázka tzv. predikativa, stavového příslovce, které ve větě zaujímá pouze funkci přísudkového jména. Toto téma by bylo hodno dalšího zkoumání, neboť hranice mezi predikativy a ostatními slovními druhy je značně nejasná.

6 Anotace

Příjmení a jméno: Žůrková Adéla

Fakulta: Filozofická fakulta

Katedra: Katedra bohemistiky

Obor: Česká filologie – Žurnalistika

Název práce: Problematika verbonominálního přísudku ve vývoji českého mluvnictví

Vedoucí práce: Mgr. Josef Línek, Ph.D.

Počet znaků: 72 635

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 14

Klíčová slova: verbonominální predikát, spona, predikativ, syntax, přísudek

Anotace: Bakalářská práce mapuje vývoj pohledů na problematiku verbonominálního přísudku a jeho stavby ve vývoji novodobého českého mluvnictví. Diplomantka bude vycházet z excerpt částí českých mluvnic a učebnic české syntaxe od poloviny 19. století po dnešek. Vymezeny budou jednotlivá pojetí verbonominálního přísudku, ale i spony a přísudkového jména, přičemž bude objasněno, která slovesa a s jakým omezením lze za sponu pokládat a které slovní druhy lze považovat za přísudkové jméno.

Annotation: The bachelor thesis maps out the variety of opinions on the issue of verbo-nominal predicate and its structure in the modern history of Czech grammatography. Author of the thesis will use the excerpts from Czech grammars and textbooks of Czech syntax that have been published between 1850 and

present time. Individual renditions of not only verbo-nominal predicate itself but also of the copula and the nominal part of the predicate will be commented in with the aim to clarify which verbs and with which limitations can function as copulas and which parts of speech can be rendered as the nominal part of the studied predicate.

7 Zdroje

GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK, 1986. *Skladba spisovné češtiny*: Vysokoškol. učebnice pro stud. filoz. fak. stud. oborů 73-21-8. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

ZIMEK, Rudolf, 1963. *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis.

ZIKMUND, Václav, 1863. *Skladba jazyka českého*. Litomyšl: Nákladem Antonína Augusty, 698 s.

GEBAUER, Jan, 1905. *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*. 4., poopr. vyd. Praha: Nákladem České grafické akciové společnosti "Unie", 359 s.

GEBAUER, Jan, 1926. *Gebaurova Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*: II. 9. opr. vyd. Editor Václav ERTL. Praha: Československá grafická Unie, 276 s. ISBN (Váz.).

JÍLEK, František, 1932. *Jazykozpyt*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologů, ix, 424 s.

TRÁVNÍČEK, František, 1951. *Mluvnice spisovné češtiny*. 3., dopr. a dopl. vyd. Praha: Slovanské nakladatelství.

KOPEČNÝ, František, 1958. *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 335 s.

ŠMILAUER, Vladimír, 1947. *Novočeská skladba*. Praha: Mikuta, 471 s.

ŠMILAUER, Vladimír, 1966. *Novočeská skladba*: vysokoškolská příručka. 2. vyd., (v SPN 1. vyd.). Praha: SPN.

DANEŠ, František, Zdeněk HLAVSA a Miroslav GREPL, 1987. *Mluvnice češtiny*. Praha: Academia.

GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK, 1998. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 503 s. Velká řada, sv. 50. ISBN 80-7198-281-4.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed., 2016. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-480-5.

ŠTÍCHA, František, 2013. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2205-9.